
Шайгородський Ю. Національні та регіональні аспекти інтеграції України: міфології та реальності. Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 17–26.

Національні та регіональні аспекти інтеграції України: міфології та реальності

Під інтеграцією (від лат. от *integrum* — *ціле*; *integratio* — відновлення) розуміють процес і результат об'єднання певних елементів (частин) в ціле, взаємне зближення та взаємопроникнення. В контексті нашого дослідження аналізуються основні тенденції процесу консолідації українського суспільства, а також здійснюється спроба визначити можливі шляхи розвитку його інтеграції.

Актуальність дослідження зумовлена складністю процесів становлення української державності. Вони позначені історичною розділеністю територій країни, регіональними особливостями культури і традицій, нерівномірністю економічного розвитку регіонів, зрештою – несформованістю української політичної нації.

Гетерогенність політичної культури і зовнішньополітичних орієнтацій України значною мірою зумовлена тривалою бездержавністю, перебуванням її територій у складі двох імперій, що наклало помітний відбиток на розвиток незалежної України.

Політичні спекуляції на історичному минулому України, на різних типах політичної культури, відмінностях в економічному і соціальному розвитку регіонів в умовах їх штучного протиставлення у політичних цілях викликали посилення регіонального розколу за лінією Схід – Захід. Особливої гостроти ці проблеми набули в період передвиборчих «помаранчевих» подій, коли регіональний фактор став предметом політичних маніпуляцій, породжував нові політичні міфи, посилював стереотипне сприйняття політичної реальності. «Ефективність» такого політтехнологічного підходу багато в чому зумовила й те, що згодом проблема «Сходу і Заходу» стала лейтмотивом практично всіх наступних виборчих кампаній.

Досвід виборчих кампаній (2002, 2004, 2006, 2007 та 2010 років) свідчить, що саме проблеми мовної політики, питання формування та реалізації етнополітики в Україні, створення політичної ідентичності ставали основними їх гаслами, предметом політичних маніпуляцій і міфотворення.

Політичні партії та виборчі блоки у цей час зосереджували увагу виборців переважно на питаннях мовної політики, збереження державності, необхідності протистояння сепаратизму тощо.

Суспільні відмінності у соціокультурній сфері часто мають характер політичної кон'юнктурності. У символічному просторі української політики триває протистояння оцінок історичного минулого та його сучасного висвітлення. Попри заклики до консолідації та єдності, політичні сили активно використовують у своїй електоральній риторичі суперечності, що існують у мовно-культурній, історичній та геополітичній сферах, посилюючи тенденції дезінтеграції суспільства, консервуючи його амбівалентність, продукуючи стереотипи про «регіони-донори» і «регіони-споживачі», міфи про «дві України».

Утім, дані соціологічних досліджень засвідчують, що понад 90% респондентів (окрім АР Крим) сприймають Україну як свою Батьківщину; 99,5% бачать майбутнє свого регіону у складі України; 65,5% переконані, що відмінності між українськими регіонами не призведуть до розпаду країни. Лише 6,4%

погодилися з тезою, що західні та східні українці можуть вважатися двома різними народами, натомість 61,9% опитаних не підтримали цю думку.

88,2% опитаних висловилися проти виходу області, де вони проживають, зі складу України, 85% виступають проти того, аби їхня область вийшла зі складу України і приєдналася до іншої країни. 65,5% опитаних вважають, що протиріччя і диспропорції розвитку Західної і Східної України не можуть призвести до розколу країни. Протилежну думку мають 18,7% (на Півдні України – 26,1%) [Дані соціологічного дослідження УЦЕПД ім. О. Разумкова «Ідентичність громадян України: стан і зміни», 2007].

За даними соціологічного опитування центру ім. О. Разумкова (липень 2009 року), якби референдум щодо проголошення незалежності України відбувався сьогодні, то більшість громадян – 52,2% проголосували б «за», не підтримали – 25,1%, не брали б участі у референдумі 9,1%, не відповіли на запитання 13,5%. З усіх респондентів 62,8% висловили свою готовність захищати країну у разі війни, причому з незначними відхиленнями у відсоткових показниках залежно від регіону: Західна Україна – 64,8%, Центральна – 64,1%, Південна – 57,9%, Східна – 62,8%.

Суперечливість і непослідовність інтеграційних процесів є характерною ознакою сучасного суспільно-політичного розвитку України. Ці процеси мають ознаки хвилеподібності і циклічності.

Передвиборчі періоди характеризуються «витісненням» реальної політики політикою символічною. У сприйнятті й прийнятті політичного міфу як підстави політичних дій і рішень безумовно превалює фактор віри. Віра в реалізацію, доцільність, правильність реформ, наміченого курсу супроводжувала всі «піки консолідації». На цьому тлі й виникають нові позитивні міфи про безпечне майбутнє, про перспективність нових стратегій, про поліпшення показників рівня життя тощо. Зрозуміло, що нові міфи вирізняються домінуванням оптимістичних ідей та концепцій. У післявиборчий період відбувається певна реструктуризація політичних міфів, зменшується їх мобілізуючий вплив. Та обставина, що й досі не склалося позитивного загальнонаціонального проекту-міфу, який би об'єднував громадян на реалізацію передвиборчих гасел, «повертає» їх до реальності.

В. Парето вважав, що політика уряду буде тим ефективнішою, чим успішніше він використовуватиме емоції людей, проте інколи цього недостатньо для збереження влади. Не випадково «спади» консолідаційних процесів, наростання тенденцій дезінтеграції відбуваються на етапі «розвінчання» міфів і

зумовлюються, насамперед, процесом і результатом реальної політики у сфері державного управління.

Результати соціологічних досліджень спростовують поширену думку про те, що питання державної мовної політики, міжетнічних взаємин, політичної нації належать до кола проблем, які найбільше турбують українських громадян. Рейтинг проблем, що найбільше турбують, зазвичай очолюють питання економічного та соціального характеру. За результатами дослідження Всеукраїнської соціологічної служби, 64,2% опитаних найбільшою проблемою назвали зростання цін, 52,4% респондентів турбує низький рівень зарплат і пенсій, 42,6% – зростання безробіття. Серед найбільш суттєвих: проблеми медичного обслуговування – 39,4%, корупція – 28,1%. Кожен четвертий (23,4%) з-поміж опитаних стурбований низьким рівнем комунальних послуг, а кожен п'ятий (21,6%) – зростанням злочинності. Натомість лише 19,8% опитаних вважають проблемою відносини з Росією, 18,2% – кризу моралі та культури. Екологічна ситуація турбує 14,8% опитаних, і лише 5,8% респондентів турбують проблеми вступу України до ЄС і НАТО [Режим доступу : <http://www.soc.com.ua>].

У «міжвиборчий» період відбувається актуалізація саме цих «інструментальних» компонентів ціннісних орієнтацій, своєрідне «повернення» в лоно реальної політики, що характеризується загостренням суперечностей соціально-економічного розвитку.

Показовими, в цьому контексті, є результати багаторічних соціологічних досліджень рівня довіри до Президента, Верховної Ради та Уряду України*. Очевидними є розбіжності в рівні довіри до цих органів у виборчий (перший рік після виборів) і у передвиборчий періоди (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівень довіри до Президента України,
Верховної Ради України та Уряду України (у%)**

	1994	1995	1996	1998	1999	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2009	2010
Президент	16,1	33,3	23,4	9,7	12,5	26,9	13,1	15,0	49,2	29,4	23,3	5,4	41,3
ВР	9,7	9,5	8,7	7,3	7,5	7,1	7,4	9,1	28,5	15,2	11,2	2,7	21,4
Уряд	11,4	15,9	13,0	7,6	9,8	13,7	9,6	11,2	36,6	15,7	18,5	6,3	29,7

* Складено за результатами досліджень Інституту соціології НАН України (1994–2008 рр.), компанії GfK Ukraine (2009 р.) та TNS Україна (2010 р.). Наведено результати відповідей, що свідчать про повну та переважну довіру.

Своєрідними «піками єднання», консолідації українського суспільства були переважно політичні події: референдум про державний суверенітет України (1991 р.), проголошення її незалежності (1991 р.), президентські вибори 1994, 1999, 2004 років. Слід зазначити, що ці «консолідаційні піки» мали переважно соціально-психологічне підґрунтя і були, здебільшого, продуктом активної політичної міфотворчості.

Особиста й масова віра потрібна й сьогодні, у перехідний період українського суспільства, коли розбіжність між сподіваннями населення та реальними результатами трансформації створює напругу і загрожує його цілісності. Саме тому виникає об'єктивна необхідність орієнтирів у вигляді міфів, які б визначали подальший складний перебіг української історії й частково знімали соціальну напругу.

У періоди загострення кризових явищ таким механізмом і виступає міф, який є невід'ємною складовою суспільної свідомості. Міф – це своєрідна синергія, де поєднуються свідоме і несвідоме, колективне та індивідуальне, минуле та майбутнє, реальність та ідеальне буття. Завдяки міфологічним конструктам людина краще адаптується до змін, що відбуваються у всіх сферах суспільного життя, «нівелює» у своїй свідомості певні суперечності реальної дійсності.

В умовах трансформації політичної системи України, яка перебуває в пошуку збалансованої моделі державного управління та на фоні світових тенденцій децентралізації, зростає науковий і політичний інтерес до феномену регіоналізму. Тенденція посилення регіоналізації як способу збереження культурної, економічної, історичної, врешті – політичної ідентичності, характерна для більшості країн Європи. Вона зачепила навіть держави з традиційно унітарним устроєм. Регіоналізм став ідейною основою частини загальнонаціональних політичних партій у деяких західноєвропейських країнах.

Регіональні особливості стали предметом значної кількості і вітчизняних досліджень. Саме з огляду на існування об'єктивних розбіжностей між різними регіонами країни, а також з огляду на штучне загострення цієї проблеми окремими політиками та політичними рухами, вона стала надзвичайно актуальною. Щоправда, її дослідження є переважно фрагментарними, а отже, існує необхідність системного, всебічного аналізу цього явища, розробки шляхів його комплексного вирішення.

Молода українська держава пройшла через економічні негаразди, еміграційні відтоки, через цілий ряд політичних подій, що викликали протистояння політично активної частини населення, через відносне загострення етнічних питань (кримського,

русинського). На жаль, усе це не сприяло формуванню почуття національної єдності. Окрім того, брак загальнодержавної концепції регіонального розвитку, диференційованої регіональної політики не дозволяє говорити про сталий демократичний поступ країни. Напруга за лініями «Схід – Захід» та «Центр – Периферія», що об'єктивно існує, загострює необхідність розробки ефективної політики консолідації українського суспільства.

В її основу можуть бути покладені декілька напрямів інтеграції. Серед них:

Політична інтеграція як процес зближення, співробітництва політичних структур, спільного виокремлення суперечностей та формування об'єднавчих загальнодержавних систем. Саме в цій площині подолання розбіжностей у типах політичних культур, економічного і соціального розвитку регіонів сприятиме послабленню регіонального розколу по лінії Схід – Захід, процесу консолідації українського суспільства на шляху об'єднання країни.

Результати більшості вітчизняних досліджень свідчать про наявність регіональних відмінностей у політичних орієнтаціях. Найсуттєвішими є відмінності за етнічним походженням і політичними настановленнями та орієнтаціями, тоді як соціальні відмінності відходять на другий план. Поряд з цим виокремлюються характерні регіональні особливості – представники західних регіонів більш «статичні», «усталені» у проявах внутрішньо- і зовнішньополітичних, культурно-історичних і соціальних орієнтацій, представники Сходу країни – більш «динамічні», і регіональні зміни за цими параметрами демонструють меншу «усталеність».

Разом з тим, аналіз свідчить, що регіональна диференціація політико-електоральної поведінки громадян України не лише не зменшилась, але й зросла. Переконливим свідченням цього є результати других турів президентських виборів (табл. 2).

Таблиця 2

Політична диференціація регіонів за результатами другого туру президентських виборів в Україні*

Рік виборів	Регіони України, де кандидати отримали найкращі результати (в%)	
1994	<u>КУЧМА Л.Д.</u> м. Севастополь 91,98 АР Крим 89,70 Луганська 88,00 Донецька 79,00 Чернігівська 72,33	<u>КРАВЧУК Л. М.</u> Тернопільська 94,80 Ів.-Франківська 94,46 Львівська 93,77 Рівненська 87,25 Волинська 83,93

1999	<u>КУЧМА Л.Д.</u> Тернопільська 92,17 Львівська 91,59 Закарпатська 84,53 Рівненська 76,52 Волинська 75,44	<u>СИМОНЕНКО П. М.</u> Вінницька 59.20 Полтавська 57.66 Чернігівська 56.27 Луганська 53.87 Херсонська 52.88
2004	<u>ЮЩЕНКО В. А.</u> Тернопільська 96.03 Ів.-Франківська 95.72 Львівська 93.74 Волинська 90.71 Рівненська 84.52	<u>ЯНУКОВИЧ В. Ф.</u> Донецька 93.54 Луганська 91.24 м. Севастополь 88.83 АР Крим 81.26 Запорізька 70.14
2010	<u>ЯНУКОВИЧ В. Ф.</u> Донецька 90.44 Луганська 88.96 м. Севастополь 84.35 АР Крим 78.24 Одеська 74.14	<u>ТИМОШЕНКО Ю. В.</u> Ів.-Франківська 88.89 Тернопільська 88.39 Львівська 86.20 Волинська 81.85 Рівненська 76.24

* Складено за даними Центральної виборчої комісії
[<http://www.cvk.gov.ua/>]

Означена тенденція зберігається. За результатами дослідження, проведеного соціологічною службою Центру ім. О. Разумкова у листопаді 2010 року, майже 40% українців не підтримували діяльність Президента України.

Згідно з опитуванням, у листопаді, порівняно з жовтнем, зросла частка тих, хто не підтримує діяльність Президента України, Верховної Ради та уряду. Частка тих, хто не підтримує діяльність Президента, зросла з 34,8% у жовтні до 39,3% у листопаді. При цьому частка тих, хто повністю підтримує його діяльність, залишилася незмінною (відповідно, 20,8% і 20,4%). Частка тих, хто не підтримує діяльність Верховної Ради України, зросла з 44,3% у жовтні до 50,1% у листопаді (при цьому дещо зросла також – з 8,1% до 11,0% – повна підтримка її дій). Частка тих, хто не підтримує діяльність уряду України, зросла з 38,6% у жовтні до 44,9% у листопаді. Частка тих, хто повністю підтримує урядову діяльність, статистично значуще не змінилася (відповідно, 14,0% і 13,2%).

При цьому, жителі Південного і Східного регіонів частіше, ніж жителі Західного і Центрального регіонів, висловлюють підтримку діяльності органів влади. [http://aratta-ukraine.com/news_ua.php?id=12434].

Неоднозначним, часто діаметрально протилежним є сприйняття жителями регіонів Сходу і Заходу історичного минулого. По-різному оцінюються ними радянське минуле і сучасна незалежність. Так, у радянському минулому половина донеччан (50%) бачать більше доброго, ніж поганого, а приблизно така сама кількість львів'ян (51%) вважають, що у той час було і добре, і погане.

Період незалежності України неоднозначно оцінюють 58% донеччан і 48% львів'ян. При цьому третина респондентів у Львові (30%) оцінює період незалежності в цілому позитивно, а 35% у Донецьку – негативно. Різновекторними є і зовнішньополітичні орієнтири. На думку донеччан, найнадійнішим союзником України є Російська Федерація (88%), 57% вважають її братньою країною, а 28% – дружньою державою. На думку жителів Львова – союзниками України є ЄС – 25%, Польща – 17%, Росія – 16%. Для 39% львів'ян РФ є сусідньою державою, а для 21% – стратегічний партнер [за результатами досліджень, проведених компанією Research & Branding Group (Київ), ДІАЦ (Донецьк) и УФ «Суспільна думка» (Львів) у березні 2010 року].

У контексті сучасності політична інтеграція значною мірою залежить від визначення зовнішньополітичного вектора і рівня розвитку демократизації суспільства. Подолання внутрішньополітичного протистояння як інтеграційний процес нерозривно пов'язане із спільністю інтересів і цінностей. Рівень інтеграції залежатиме від наявності стійких взаємних очікувань, ефективного політичного управління, звільнення від стереотипів, формування позитивного державницького політичного міфу.

Економічна інтеграція як процес розвитку стійких економічних взаємозв'язків регіонів вестиме до поступового економічного злиття та зміцнення основи взаємовигідного співробітництва. Вирішальна координуюча роль у цьому процесі належить Кабінету Міністрів України як вищому органу у системі органів виконавчої влади, здатному забезпечити погодженість розвитку міжрегіональної економіки.

Соціальна інтеграція як процес встановлення оптимальних зв'язків між відносно самостійними, мало пов'язаними між собою соціальними об'єктами (індивідами, групами, соціальними класами) і подальше їх перетворення в єдину, цілісну систему, в якій погоджені і взаємозалежні її частини на основі спільних цілей та інтересів. Соціальна інтеграція пов'язана з проблемою соціалізації особистості, в тому числі – економічної, створення стійкого і сталого розвитку основних параметрів економічного і соціального зростання.

Соціологічні дослідження особливостей соціально-статусної та класової ідентифікації населення східних і західних регіонів країни, життєвих стратегій виявляють практичну їх ідентичність з переважання самоідентифікації з т.з. «середнім класом». Показовими у цьому контексті є результати дослідження життєвих стратегій жителів Львова і Донецька. Приблизно 40% населення обох міст робить все, щоб підвищити добробут та якість життя, поліпшити своє соціальне становище в суспільстві, демонструючи стратегію досягнення. Майже третина львів'ян і донецчан прагнуть зберегти вже досягнуте соціальне становище, планують його поліпшити, як тільки з'являться сприятливі обставини. Кожному шостому львів'янину і донецчанину властива стратегія виживання [Коваліско, ПМ].

Саме тому протести проти прийняття нового податкового кодексу стали своєрідним «консолідуючим» явищем. Вперше після «помаранчевих» подій вони об'єднали людей, що ідентифікують себе з середнім класом, у різних регіонах і представників різних регіонів на київському Майдані.

«Закритість» влади у розробці стратегій реалізації реформ у сферах, що безпосередньо стосуються соціально-статусної сфери – пенсійної, «трудової», житлово-комунальної, сфери здоров'я і освіти тощо, здатна викликати не лише хвилі протестів, але й переоцінку ролі держави і міри її відповідальності перед людиною за свою діяльність.

Регіоналізація як процес перерозподілу владних компетенцій, передачі функцій від центрального до регіонального рівня, поява і розвиток нових інституційних форм, що відповідають новій ролі регіонів у державному управлінні.

Україна має складну регіональну структуру: регіони відрізняються не лише за господарською та соціальною складовою, але й суспільними настроями; у них різні зовнішні орієнтації, специфічними є і етноконфесійні проблеми. Ці особливості зумовлюються низьким рівнем консолідованості українського суспільства і створюють потенціал для дезінтеграції. Не меншим викликом для єдності держави є процес глобалізації, який спричиняє розмивання державного суверенітету і стимулює політизацію територіальних ідентичностей.

Для більшості сучасних країн світу оптимізація політичної системи залишається критичним фактором забезпечення інтеграції держави як фундаментальної політичної спільності. Актуальним це питання є й для України, яка перебуває в про-

цесі реформування своєї політичної системи і потребує створення дієвої системи організації влади, гармонізації відносин між різними її рівнями.

Для України осмислення взаємовідносин у системі «центр – регіони» є особливо важливим також з огляду на те, що процес об'єднання українських земель у сучасних кордонах завершився зовсім недавно, трохи більше як півстоліття тому.

Підсумки викладеного дозволяють виокремити окремі можливі напрями і шляхи інтеграції:

- Інтеграція через ідентичність. Україна тривалий час йшла шляхом формування національної ідентичності. Процес цей ще не завершений.

- Інтеграція через ціннісну єдність. Регіони України характеризуються різною мірою ціннісно-орієнтовної єдності та різною «мірою національного».

- Економічна інтеграція. Можливим аспектом такої інтеграції може бути об'єднання і мобілізація зусиль задля подолання проблем, що існують, реалізацію загальнодержавних проектів, у т. ч. проектів, спрямованих на подолання бідності. Окремим аспектом цього напрямку інтеграції може стати як економічний, а передусім – соціальний проект, виважене вирішення питання земель сільськогосподарського призначення після скасування мораторію на їх продаж.

- Політична інтеграція. В цьому контексті вибори та інші політичні кампанії мають використовуватись як інтегруючий елемент через формування стійких взаємних очікувань. Окремим і необхідним напрямом має стати вирішення основних суперечностей в оцінці нашого історичного минулого.

- Соціальна інтеграція.

- Інтеграція через використання освітнього потенціалу.

- Інтеграція через громадські об'єднання (екологічні, професійні тощо)

- Інтеграція через регіоналізацію, що зумовлюється логікою розвитку системи політичного і державного управління чинної не завжди ефективної системи управління.

- Необхідною умовою інтеграції українського суспільства є консолідація еліт.

Комплексне вирішення питання консолідації та інтеграції українського суспільства потребує розробки і реалізації із залученням громадськості конкретних заходів, інформаційного, організаційного і фінансового їх забезпечення.